

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เพื่อศึกษาสภาพทั่วไป ปัญหา และอุปสรรคในการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ๒) เพื่อบูรณาการหลัก ทฤษฎีที่มีกรรมกัตถ ประโยชน์ ในการพัฒนาการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร และ ๓) เพื่อนำเสนอการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ดำเนินการวิจัยโดยวิธีการวิจัยแบบผสม (Mixed Research) โดยใช้ระเบียบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จำนวน ๑๙ รูป/คน และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก(In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview Form) วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique) ตามโครงสร้างของแบบสัมภาษณ์ ประกอบการสังเกตของผู้วิจัย และวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ซึ่งเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) กับ ประชาชน ที่เข้าที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวง ใน กรุงเทพมหานคร ๗ วัด ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย จำนวน ๓๘๖ คน สามารถ สรุป อภิปรายผล และเสนอแนะตามลำดับหัวข้อ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์การวิจัย ผู้วิจัยสามารถนำสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis)

๕.๑.๑ ผลการวิเคราะห์ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับ สภาพทั่วไป ปัญหาอุปสรรค การบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ดังนี้

สรุปได้ว่า การบริหารพระอารามหลวงมีระเบียบเหมือนการบริหารวัดทั่วไป คือ มีลักษณะเป็นนิติบุคคล การบริหารงานเป็นไปในลักษณะนิติบุคคล โดยยึดหลักพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ในเรื่องกิจการเจ้าอาวาสมีอำนาจเต็มในการบริหารกิจการภายในให้เป็นไปด้วยในทางที่เหมาะสม หรือผู้ที่เจ้าอาวาสมอบหมายหน้าที่ในการบริหารที่ธรรมาภิบาล มีการส่งเสริมกิจกรรมทางด้านศาสนา ด้านการศึกษาแก่ผู้เข้าผู้อาศัย ที่ธรรมาภิบาลส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่มีความเจริญ รายได้ของวัดจากการเก็บค่าเช่าในที่ดินที่ธรรมาภิบาล ได้ทำบัญชีรายรับรายจ่าย และฝากเงินไว้กับธนาคาร

การดำเนินการบริหารที่ธณีสงฆ์ของพระอารามหลวงได้มีการจัดที่ธณีสงฆ์ให้ผู้เช่าผู้อาศัยมีที่อยู่ในลักษณะการอนุเคราะห์ทางด้านสังคม ซึ่งได้กำหนดอัตราการเก็บค่าเช่าที่ถูกผู้เช่าผู้อาศัยส่วนใหญ่อยู่อาศัยกันมาเป็นเวลายาวนานมากกว่า ๑๐ ปี ทางพระอารามหลวงมีการส่งเสริมการศึกษาโดยใช้อาคารสถานที่สอนด้านหลักธรรม พระปริยัติธรรมทั้งทางด้านธรรมและบาลีให้กับชุมชน และมีการเรียนการสอนตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ มีการทำกิจกรรมทางศาสนา อบรมด้านศีลธรรม จริยธรรม ทำให้ผู้เช่าผู้อาศัยได้รับประโยชน์จากการดำเนินงานบริหารของพระอารามหลวง การชำระเก็บค่าที่ดิน จะเก็บตามสภาพของผู้อยู่อาศัยซึ่งเป็นตามระเบียบของสำนักงานพระพุทธศาสนา ผู้เช่าผู้อาศัยจึงได้รับโอกาสในการใช้ประโยชน์ ทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต เงินที่หามาได้สามารถเก็บออมทำให้ใช้ชีวิตอยู่อย่างมีความสุข

ปัญหาและอุปสรรค การบริหารที่ธณีสงฆ์ การเช่าที่ธณีสงฆ์เป็นการเช่าที่ระยะยาวสืบทอดรุ่นลูกรุ่นหลาน การเปลี่ยนมือของผู้เช่าเป็นอำนาจของผู้เช่า การที่ผู้เช่าผู้อาศัยอยู่กันมาเป็นเวลานานมีการเปลี่ยนแปลงการย้ายออกไปของชุมชนในที่ธณีสงฆ์แต่ยังรักษาสีตเดิมไว้ และผู้เช่ามาอยู่ใหม่ไม่ได้จ่ายค่าเช่ากับทางวัดโดยตรง มีการจ่ายเช่าให้กับผู้เช่าเดิม ผู้เช่ารายใหม่จะไม่มีคามผูกพันกับทางวัดทำให้ขาดการประสานงานกับทางวัด เป็นการแสวงหาผลประโยชน์ของผู้เช่ารายเก่าที่อ้างสิทธิตลอดกาล การขอคืนสิทธิการเช่าที่ต้องได้รับการยินยอมจากผู้เช่าเดิม

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ การพัฒนา การบริหารที่ธณีสงฆ์ของพระอารามหลวงใน กรุงเทพมหานคร

สรุปได้ว่า ประชาชนที่เช่าที่ธณีสงฆ์ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ การพัฒนาการบริหารที่ธณีสงฆ์ของพระอารามหลวงใน กรุงเทพมหานคร **ด้านบุคลากร** ดังนี้คือ ผู้เช่าที่ธณีสงฆ์ส่งตัวแทนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในการบริหารที่ธณีสงฆ์ เช่นการออกกฎระเบียบทำให้เกิดประโยชน์ทั้งชุมชน ผู้เช่าผู้อาศัย และวัด **ด้านการเงิน** ดังนี้คือ การจัดหาทุนในการส่งเสริมด้านการศึกษา สงเคราะห์ได้ทำประโยชน์และลดภาระค่าใช้จ่ายทำให้รายได้เหนือรายจ่าย งบประมาณที่ใช้บริหารขาดการส่งเสริมในการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง เมื่อได้รับผลประโยชน์จากผู้เช่าผู้อาศัยมีการออกใบเสร็จลงบัญชีเพื่อความสะดวกในการเก็บรักษาเงิน **ด้านวัสดุอุปกรณ์** ดังนี้คือ การใช้เทคโนโลยีด้านการศึกษาและกิจกรรมยังขาดความร่วมมือประชาชนในชุมชน การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหาร ด้านเอกสาร ข้อมูลข่าวสารให้รวดเร็ว การฝึกอบรมบุคลากรใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยให้เข้าใจหลักการปฏิบัติงานที่เหมาะสม **ด้านการจัดการ** ดังนี้คือ การบริหารที่ธณีสงฆ์ควรมีคณะกรรมการจากหน่วยงานราชการในพื้นที่เข้ามาเป็นคณะกรรมการ ร่วมกับเจ้าอาวาส และคณะกรรมการวัด การบริหารที่ธณีสงฆ์ต้องไม่หวังผลทางธุรกิจการค้าเป็นการช่วยเหลือสังคม กฎระเบียบข้อบังคับในลักษณะนิติบุคคลทำให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบัน

การบริหารที่ธณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร โดยรวมในแต่ละด้าน ดังนี้

ด้านบุคลากร สรุปได้ว่า ในที่ธณีสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่มีความเจริญ จะมีผู้เข้ามาทำการประกอบอาชีพกันอย่างหนาแน่นและอยู่กันมาเป็นระยะเวลายาวนานนับหลายสิบปี ช่วยให้ประชาชนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยได้มีที่อยู่อาศัย แต่พื้นที่ธณีสงฆ์ยังขาดการปรับปรุงพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐในด้านสาธารณูปการต่อความจำเป็นของชุมชน ดังนั้นจึงมีการตั้งเป็นชุมชนโดยมีตัวแทนของชุมชน การอยู่ในที่ธณีสงฆ์ต้องปฏิบัติตามระเบียบที่ทางวัดกำหนดขึ้น และต้องทำตามกฎของมหาเถรสมาคม โดยผู้เช่าผู้อาศัยได้มีโอกาสมาเข้าร่วมในการประพฤติปฏิบัติธรรม และทำกิจกรรมด้านอื่นๆ

ด้านการเงิน สรุปได้ว่า พื้นที่วัดเป็นอสังหาริมทรัพย์ในลักษณะพิเศษที่ไม่เน้นเรื่องกำไรสูงสุด แต่เน้นเรื่องความมีส่วนร่วมกันของชุมชนและวัดเป็นสำคัญ พระอารามหลวงมีโอกาสจัดหางบประมาณจากภายนอกมาส่งเสริมให้สังคมชุมชนได้รับความสะดวกสบาย ในการทำกิจกรรมส่วนร่วมของระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ซึ่งการเช่าการอาศัยในที่ธณีสงฆ์ถือว่าการอนุเคราะห์ประชาชนให้ได้รับโอกาสในการลดภาระค่าใช้จ่าย เนื่องจากค่าเช่ามีราคาถูก และเมื่อมีปัญหาบางอย่างก็ยังได้รับการยกเว้นการผ่อนผันค่าเช่าได้ ผู้เช่าผู้อาศัยก็ถือเป็นผู้ที่ได้บำรุงพระพุทธศาสนา โดยต้องมีการลงนามในการเบิกจ่ายเงินอย่างน้อย ๒ ใน ๓ หรือ ๓ ใน ๕ ท่าน โดยเจ้าอาวาสต้องเป็นผู้ลงนามเป็นลำดับที่หนึ่งเสมอ เมื่อเบิกจ่ายเงินมาแล้วอยู่ในอำนาจการบริหารของเจ้าอาวาสในการใช้จ่ายอย่างถูกต้อง หรือผู้ที่เจ้าอาวาสได้มอบหมายแต่งตั้งให้ดำเนินงานแทน

ด้านวัสดุอุปกรณ์ สรุปได้ว่า การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการปฏิบัติงานในที่ธณีสงฆ์ การสื่อสารข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้เช่าผู้อาศัย มีการจัดให้มีการศึกษาในที่ธณีสงฆ์โดยมีการเรียนการสอนตามหลักสูตรนักรธรรมศึกษาและบาลีให้กับฆราวาสและพระภิกษุสงฆ์ ส่งผลให้ผู้เช่าผู้อาศัยได้รับผลประโยชน์กับบุตรหลานของตน ทำให้ลดช่องว่างทางสังคมของสถาบันครอบครัว รวมถึงมีการดำเนินการร่วมมือกับภาครัฐใช้สถานที่ธณีสงฆ์

ด้านการจัดการ สรุปได้ว่า เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการและวางแผนงาน การก่อให้เกิดประสิทธิภาพ และสร้างความมั่นคง และเป็นไปโดยไม่ขัดและแย้งกับหลักทางพุทธศาสนา ตำแหน่งเจ้าอาวาสจึงควรอยู่ในฐานะที่ปกครองสงฆ์หรือเกี่ยวข้องกับกิจการในทางธรรมเท่านั้น สามารถที่จะแต่งตั้งไวยาวัจกร หรือผู้อื่นเป็นผู้ดำเนินการในการจัดประโยชน์แทนวัดได้ ถือได้ว่าเป็นภารกิจอันสำคัญของเจ้าอาวาสในการที่จะเลือกแต่งตั้งผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้จัดประโยชน์ให้วัด ทำให้ภารกิจต่างๆ ที่ต้องประสานงานจากหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ก็ประสบความสำเร็จในหลายๆ ด้าน การบริหารจัดการกิจการที่ธณีสงฆ์ในเชิงธุรกิจพาณิชย์ปัจจุบันนั้นต้องเป็นบุคคลที่ต้องมีความรู้

ความสามารถในการบริหารจัดการ และมีความรู้ความสามารถพอสมควร จึงจะก่อประโยชน์สูงสุดแก่ที่ธรณีสงฆ์และพระพุทธศาสนา

๕.๑. ๒ ผลการวิเคราะห์การบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร สามารถสรุปได้ดังนี้

ด้านบุคลากร สรุปได้ว่า ในที่ธรณีสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่มีความเจริญ จะมีผู้เข้ามาทำการประกอบอาชีพกันอย่างหนาแน่นและอยู่กันมาเป็นระยะเวลายาวนานนับหลายสิบปี ช่วยให้ประชาชนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยได้มีที่อยู่อาศัย แต่พื้นที่ธรณีสงฆ์ยังขาดการพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐในด้านสาธารณูปการต่อความจำเป็นของชุมชน ดังนั้นจึงมีการตั้งเป็นชุมชนโดยมีตัวแทนของชุมชน การอยู่ในที่ธรณีสงฆ์ต้องปฏิบัติตามระเบียบที่ทางวัดกำหนดขึ้น และต้องทำตามกฎของมหาเถรสมาคม โดยผู้เช่าผู้อาศัยได้มีโอกาสมาเข้าวัดในการประพฤติปฏิบัติธรรม และทำกิจกรรมด้านอื่นๆ

ด้านการเงิน สรุปได้ว่า พื้นที่วัดเป็นอสังหาริมทรัพย์ในลักษณะพิเศษที่ไม่เน้นเรื่องกำไรสูงสุด แต่เน้นเรื่องความมีส่วนร่วมกันของชุมชนและวัดเป็นสำคัญ พระอารามหลวงมีโอกาสจัดหางบประมาณจากภายนอกมาส่งเสริมให้สังคมชุมชนได้รับความสะดวกสบาย ในการทำกิจกรรมส่วนร่วมของระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ซึ่งการเช่าการอาศัยในที่ธรณีสงฆ์ถือว่าการอนุเคราะห์ประชาชนให้ได้รับโอกาสในการลดภาระค่าใช้จ่าย เนื่องจากค่าเช่ามีราคาถูก และเมื่อมีปัญหาบางอย่างก็ยังได้รับการยกเว้นการผ่อนผันค่าเช่าได้ ผู้เช่าผู้อาศัยก็ถือเป็นผู้ที่ได้บำรุงพระพุทธศาสนา โดยต้องมีการลงนามในการเบิกจ่ายเงินอย่างน้อย ๒ ใน ๓ หรือ ๓ ใน ๕ ท่าน โดยเจ้าอาวาสต้องเป็นผู้ลงนามเป็นลำดับที่หนึ่งเสมอ เมื่อเบิกจ่ายเงินมาแล้วอยู่ในอำนาจการบริหารของเจ้าอาวาสในการใช้จ่ายอย่างถูกต้อง หรือผู้ที่เจ้าอาวาสได้มอบหมายแต่งตั้งให้ดำเนินงานแทน

ด้านวัสดุอุปกรณ์ สรุปได้ว่า การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการปฏิบัติงานในที่ธรณีสงฆ์ การสื่อสารข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้เช่าผู้อาศัย มีการจัดให้มีการศึกษาในที่ธรณีสงฆ์โดยมีการเรียนการสอนตามหลักสูตรนักธรรมศึกษาและบาลีให้กับฆราวาสและพระภิกษุสงฆ์ ส่งผลให้ผู้เช่าผู้อาศัยได้รับผลประโยชน์กับบุตรหลานของตน ทำให้ลดช่องว่างทางสังคมของสถาบันครอบครัว รวมถึงมีการดำเนินการร่วมมือกับภาครัฐใช้สถานที่ธรณีสงฆ์

ด้านการจัดการ สรุปได้ว่า เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการและวางแผนงาน การก่อให้เกิดประสิทธิภาพ และสร้างความมั่นคง และเป็นไปโดยไม่ขัดและแย้งกับหลักทางพุทธศาสนา ตำแหน่งเจ้าอาวาสจึงควรอยู่ในฐานะที่ปกครองสงฆ์หรือเกี่ยวข้องกับกิจการในทางธรรมเท่านั้น สามารถที่จะแต่งตั้งไวยาวัจกร หรือผู้อื่นเป็นผู้ดำเนินการในการจัดประโยชน์แทนวัดได้ ถือได้ว่าเป็นภารกิจอันสำคัญของเจ้าอาวาสในการที่จะเลือกแต่งตั้งผู้ใดคนหนึ่งเป็นผู้จัดประโยชน์ให้วัด ทำให้ภารกิจต่างๆ ที่ต้องประสานงานจากหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ก็ประสบความสำเร็จในหลายๆ ด้าน การ

บริหารจัดการกิจการที่ธรณีสงฆ์ในเชิงธุรกิจพาณิชย์ปัจจุบันนั้นต้องเป็นบุคคลที่ต้องมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ และมีความรู้ความสามารถพอสมควร จึงจะก่อประโยชน์สูงสุดแก่ที่ธรณีสงฆ์และพระพุทธศาสนา

๕.๑.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ บุคลากรหลัก ที่ภูมิกถรรพณ์กัตถ ประโยชน์ในการพัฒนาการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ดังนี้

๑. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคล

ประชาชนกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่มีสถานภาพเป็น คฤหัสถ์ จำนวน ๓๖๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๙๓.๕ มีตำแหน่งเป็นสมาชิกชุมชน จำนวน ๓๔๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๙.๙ มีอายุระหว่าง ๒๖-๓๕ ปี จำนวน ๒๓๘ คนคิดเป็นร้อยละ ๖๑. ๗ ส่วนใหญ่การศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน ๑๘๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๗ ส่วนใหญ่ พักอยู่อาศัยในที่ธรณีสงฆ์มีระยะเวลาระหว่าง ๖-๑๐ปี จำนวน ๑๕๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๙

๒. ผลการวิเคราะห์การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

ประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่า การบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานครโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาโดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่าด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านการจัดการ รองลงมาได้แก่ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ด้านการเงิน ตามลำดับ เมื่อพิจารณารายข้อในแต่ละด้าน พบดังนี้

๑) ด้านบุคลากร ประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่า การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาโดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดในเรื่อง พระอารามหลวงและผู้เช่า/ผู้อาศัยที่ธรณีสงฆ์ร่วมกันวางแผนป้องกันภัย รองลงมาในเรื่อง พระอารามหลวงและผู้เช่า/ผู้อาศัยที่ธรณีสงฆ์ร่วมกันจัดกิจกรรมทางสังคมด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ในเรื่อง พระอารามหลวงดำเนินการบริหารให้ผู้ที่พำนักอาศัยในที่ธรณีสงฆ์ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารในกิจกรรมทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง

๒) ด้านการเงิน การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาโดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดในเรื่อง พระอารามหลวงเมื่อออกใบเสร็จรับเงินให้ผู้เช่า/ผู้อาศัยที่ธรณีสงฆ์ได้ลงบัญชีและมีการอ้างเลขใบเสร็จรับเงิน รองลงมาในเรื่อง พระอารามหลวงได้ทำทะเบียนอสังหาริมทรัพย์ที่ธรณีสงฆ์สมุดทะเบียนใช้ตามแบบของสำนักงาน

พระพุทธศาสนาแห่งชาติ ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ในเรื่อง พระอารามหลวงเมื่อได้รับผลประโยชน์ การเข้าที่ธรณีสงฆ์จากผู้เช่า/ผู้อาศัยได้มีการออกใบเสร็จรับเงิน

๓) ด้านวัสดุอุปกรณ์ ประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่า การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาโดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ พระอารามหลวงใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยสำหรับผู้เช่า/ผู้อาศัยที่ธรณีสงฆ์ให้ได้รับเพื่อความสะดวกและปลอดภัย รองลงมาในเรื่องพระอารามหลวงมีการฝึกอบรมบุคลากรให้เข้าใจหลักการปฏิบัติที่เหมาะสมในการบริหารที่ธรณีสงฆ์ มี ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ในเรื่องพระอารามหลวงบริหารบุคลากรโดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในการบริหารและปฏิบัติงานเกี่ยวกับที่ธรณีสงฆ์

๔) ด้านการจัดการ ประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่า การบริหารที่ธรณีสงฆ์ ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาโดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดในเรื่อง พระอารามหลวง ดำเนินการบริหารที่ธรณีสงฆ์โดยไม่หวังผลทางธุรกิจการค้า เป็นการช่วยเหลือทางด้านสังคม รองลงมาในเรื่องผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสได้ต้องมีพรรษาพ้น ๑๐ และต้อง มีความเข้าใจหลักการบริหารงานที่ธรณีสงฆ์ได้เป็นอย่างดียิ่งขึ้น ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือพระอารามหลวงเมื่อได้รับหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ที่ธรณีสงฆ์แล้วต้องนำไปฝากเก็บไว้กับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

๕.๑.๓ ผล การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ การนำหลักธรรมในการ พัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

พบว่า ประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่า การนำหลักพุทธธรรมใน การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานครโดยภาพรวมทั้ง ๔ ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาโดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่า การนำหลักพุทธธรรมใน การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ มากที่สุด ได้แก่ การพัฒนาตามหลักอริยสัจสี่ในด้านการจัดการ รองลงมาได้แก่ วัสดุอุปกรณ์ การพัฒนาตามหลักอริยสัจสี่ในด้านวัสดุอุปกรณ์ การพัฒนาตามหลักสมชิวตา ในด้านการเงินและน้อยที่สุด คือ การพัฒนาตามหลักกัลยาณมิตตตา ในด้านผู้เช่า/ผู้อาศัย ตามลำดับ

๑) การพัฒนาตามหลักอริยสัจสี่ ด้านบุคลากร พบว่า อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาโดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่า การนำหลักพุทธธรรมใน การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์มากที่สุด ได้แก่ พระอารามหลวงจัดบุคลากรให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลของผู้เช่า/ผู้อาศัยในแต่ละคร้วเรือน รองลงมาได้แก่ พระอารามหลวงจัดบุคลากรให้การอบรมสั่งสอนแก่ผู้เช่าและผู้อาศัยให้อยู่ร่วมกันอย่างมีศีลธรรมตามหลักพุทธศาสนา พระอารามหลวงจัดเจ้าหน้าที่เอาใจใส่ ผู้ที่พำนักอาศัยในที่ธรณีสงฆ์ และน้อยที่สุด คือ พระอารามหลวงจัดเจ้าหน้าที่มีความขยันหมั่นเพียรในการดูแลที่ธรณีสงฆ์ ตามลำดับ

๒) การพัฒนาตามหลักอารักขาสัมปทา ในด้านการเงิน พบว่า อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาโดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่า การนำหลักพุทธธรรมในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลมากที่สุด ได้แก่ พระอารามหลวงเมื่อได้รับผลประโยชน์จากผู้เช่า/ผู้อาศัยได้ออกใบเสร็จรับเงิน รองลงมาได้แก่ พระอารามหลวงมีสมุดลงทะเบียนอสังหาริมทรัพย์ที่ธรรมาภิบาลเพื่อป้องกันความผิดพลาด พระอารามหลวงเมื่อได้รับที่ดินมา มีการดูแลบัญชีอย่างถูกต้องตามเนื้อที่จริง และน้อยที่สุด คือ พระอารามหลวงให้เช่าที่ธรรมาภิบาลในอัตราค่าเช่าที่เหมาะสมโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ทางธุรกิจ ตามลำดับ

๓) การพัฒนาตามหลักกัลยาณมิตตตา ในด้าน วัสดุอุปกรณ์ พบว่า อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาโดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ พระอารามหลวงดูแลที่ธรรมาภิบาลด้วยการจัดสภาพแวดล้อมอย่างเหมาะสม รองลงมาได้แก่ พระอารามหลวงดูแลที่ธรรมาภิบาลให้ผู้เช่า/ผู้อาศัยให้ปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย พระอารามหลวงดูแลที่ธรรมาภิบาลด้วยการจัดระบบสาธารณูปโภคให้ผู้เช่า/ผู้อาศัยอย่างเหมาะสม และน้อยที่สุด คือ พระอารามหลวงดำเนินการดูแลผู้เช่า/ผู้อาศัยในที่ธรรมาภิบาลให้ปลอดภัยจากผู้ไม่ประสงค์ดีตามลำดับ

๔) การพัฒนาตามหลัก สมชีวิตา ในด้านการ จัดการ พบว่า อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาโดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่า การนำหลักพุทธธรรมในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลมากที่สุด ได้แก่ พระอารามหลวงดำเนินการดูแลพื้นที่ที่ธรรมาภิบาลให้ผู้เช่า/ผู้อาศัยมีความเป็นอยู่ที่ปลอดภัย รองลงมาได้แก่ พระอารามหลวงดำเนินการดูแลพื้นที่ที่ธรรมาภิบาลให้ผู้เช่า/ผู้อาศัยทำกิจกรรมตามประเพณีทางพุทธศาสนา พระอารามหลวงดำเนินการดูแลพื้นที่ที่ธรรมาภิบาลให้ผู้เช่า/ผู้อาศัย ปฏิบัติตามระเบียบมหาเถรสมาคมและน้อยที่สุด คือ พระอารามหลวงดำเนินการดูแลพื้นที่ที่ธรรมาภิบาลให้ผู้เช่า/ผู้อาศัยมีความเป็นอยู่ที่เหมาะสมตามลำดับ

๕.๑.๔ ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ดังนี้

๑) ด้านบุคลากร พบว่า ประชาชนได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ด้านผู้เช่า/ผู้อาศัยดังนี้ ๑) ผู้เช่าที่ธรรมาภิบาลส่งตัวแทนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในการบริหารที่ธรรมาภิบาล เช่น การออกกฎระเบียบทำให้เกิดประโยชน์ทั้งชุมชน ผู้เช่าผู้อาศัย และวัด จำนวน ๑๕ คน ๒) การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมและคุณธรรมจริยธรรมแก่ชุมชน ผู้เช่าผู้อาศัย ได้ร่วมทำนุบำรุงพระศาสนา เช่น เมื่อมีบุตรหลานถึงวันอุปสมบทก็มีโอกาสได้รับการฝึกอบรมจากการเข้าบวชเรียน จำนวน ๑๒ คน ๓) การดูแลพื้นที่ที่ธรรมาภิบาลให้ผู้เช่าผู้อาศัยทำกิจกรรมตามประเพณีทางศาสนา จำนวน ๑๐ คน ๔) การจัดระบบสาธารณูปโภคให้ผู้เช่าผู้อาศัยอย่างเหมาะสมรวมทั้งการดูแลทางด้านสภาพแวดล้อม จำนวน ๘ คน

๒) ด้านการเงิน พบว่า ประชาชนได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงใน กรุงเทพมหานคร ด้านการเงินดังนี้ ๑) การจัดหาทุนในการส่งเสริมด้านการศึกษาสงเคราะห์ได้ทำประโยชน์และลดภาระค่าใช้จ่ายทำให้รายได้เหนือรายจ่าย จำนวน ๑๖ คน ๒) งบประมาณที่ใช้บริหารขาดการส่งเสริมในการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง จำนวน

๑๔ คน ๓) เมื่อได้รับผลประโยชน์จากผู้เช่าผู้อาศัยมีการออกใบเสร็จลงบัญชีเพื่อความสะดวกในการเก็บรักษาเงิน จำนวน ๑๐ คน ๔) เมื่อได้รับที่ดินมา มีการดูแลลงบัญชีอย่างถูกต้องตามเนื้อที่จริง จำนวน ๙ คน

๓) ด้านวัสดุอุปกรณ์ พบว่า ประชาชนได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ด้านการเรียนรู้และนวัตกรรมดังนี้ ๑) การใช้เทคโนโลยีด้านการศึกษาและกิจกรรมยังขาดความร่วมมือประชาชนในชุมชน จำนวน ๑๖ คน ๒) การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารด้านเอกสาร ข้อมูลข่าวสารให้รวดเร็ว จำนวน ๑๓ คน ๓) การฝึกอบรมบุคลากรใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยให้เข้าใจหลักการปฏิบัติงานที่เหมาะสม จำนวน ๑๐ คน ๔) ผู้เช่าผู้อาศัยได้รับประโยชน์กับบุตรหลานของตนที่ได้รับโอกาสทางการศึกษา จำนวน ๘ คน

๔) ด้านการจัดการ พบว่า ประชาชนได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ การพัฒนาการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ด้านกระบวนการภายในดังนี้ ๑) การบริหารที่ธรณีสงฆ์ควรมีคณะกรรมการจากหน่วยงานราชการในพื้นที่เข้ามาเป็นคณะกรรมการ ร่วมกับเจ้าอาวาส และคณะกรรมการวัด จำนวน ๑๓ คน ๒) การบริหารที่ธรณีสงฆ์โดยไม่หวังผลทางธุรกิจการค้าเป็นการช่วยเหลือสังคม จำนวน ๑๒ คน ๓) เมื่อพระอารามหลวงได้ที่ธรณีสงฆ์และได้รับหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์นำไปเก็บกับหน่วยงานทางราชการ จำนวน ๑๐ คน ๔) กฎระเบียบข้อบังคับในลักษณะนิติบุคคลทำให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบัน จำนวน ๘ คน

สรุปได้ว่า ประชาชนที่เช่าที่ธรณีสงฆ์ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ การพัฒนาการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงใน กรุงเทพมหานคร **ด้านการจัดการ** ดังนี้คือ การบริหารที่ธรณีสงฆ์ควรมีคณะกรรมการจากหน่วยงานราชการในพื้นที่เข้ามาเป็นคณะกรรมการ ร่วมกับเจ้าอาวาส และคณะกรรมการวัด การบริหารที่ธรณีสงฆ์ต้องไม่หวังผลทางธุรกิจการค้าเป็นการช่วยเหลือสังคม กฎระเบียบข้อบังคับในลักษณะนิติบุคคลทำให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบัน

ด้านวัสดุอุปกรณ์ ดังนี้คือ การใช้เทคโนโลยีด้านการศึกษาและกิจกรรมยังขาดความร่วมมือประชาชนในชุมชน การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารด้านเอกสาร ข้อมูลข่าวสารให้รวดเร็ว การฝึกอบรมบุคลากรใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยให้เข้าใจหลักการปฏิบัติงานที่เหมาะสม **ด้านบุคลากร** ดังนี้คือ ผู้เช่าที่ธรณีสงฆ์ส่งตัวแทนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในการบริหารที่ธรณีสงฆ์ เช่นการออกกฎระเบียบทำให้เกิดประโยชน์ทั้งชุมชน ผู้เช่าผู้อาศัย และวัด **ด้านการเงิน** ดังนี้คือ การจัดหาทุนในการส่งเสริมด้านการศึกษาสงเคราะห์ได้ทำประโยชน์และลดภาระค่าใช้จ่ายทำให้รายได้เหนือรายจ่าย งบประมาณที่ใช้บริหารขาดการส่งเสริมในการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง เมื่อได้รับผลประโยชน์จากผู้เช่าผู้อาศัยมีการออกใบเสร็จลงบัญชีเพื่อความสะดวกในการเก็บรักษาเงิน

๕.๑.๕ ผลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

โดยการนำหลักธรรมและหลักทฤษฎีในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมสังฆของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย ๔ ข้อ ได้แก่ ๑) ด้านบุคลากร ๒) ด้านการเงิน ๓) ด้านวัสดุอุปกรณ์ และ ๔) ด้านการจัดการ เพื่อยืนยันองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

ด้านบุคลากร (อุฏฐานสัมปทา) พบว่า ทำอย่างไรให้ที่ธรณีสงฆ์เกิดประโยชน์ที่สุด วัดเกิดประโยชน์ผู้เช่าอยู่ได้ โดยมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องกับผู้อยู่กับผู้เช่าจะต้องมีส่วนร่วมในการทำตามกฎหมาย กระณีมีการรื้อถอนวัดต้องจ่าย จัดระบบผู้อยู่อยู่แล้วต้องรักษาอยู่แล้วต้องเป็นมิตรกับวัด วัดอยู่ดีชุมชนมีประโยชน์ ต้องการสร้างสังคมบ้าน วัด โรงเรียน อยู่กันได้ การเช่าช่วงผิดสัญญาแต่แนวทางปฏิบัติไม่สามารถปฏิบัติได้ ฟังคำนี้ถึงประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน (วัด) ประโยชน์ส่วนรวม การเช่าโดยวัดเอาที่ดินให้กับผู้เช่า โดยผู้เช่าและวัดน่าจะสร้างบรรยากาศความร่วมมือให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ไวยาวัจกรน่าจะเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส เข้าถึง เข้าใจ และพัฒนา ตามทฤษฎี ๓ ค. คือ คน คำ คณะ คำ คือ คน คือ เจ้าอาวาส ไวยาวัจกร ผู้ที่อยู่ ต้องพัฒนา คำ คือ กฎ กติกา ที่วัดสร้างขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านรู้ คณะ คือ การมีคณะบุคคลเข้ามาช่วยวัด ดังเช่นคำที่ว่า วัดจะดี มีหลักการ เพราะบ้านช่วย บ้านจะสวยเพราะวัดตติณีสัย บ้านกับวัดผลักดันช่วยจึงอวยชัย ถ้าขัดกันก็บรลยทั้งสองทาง ดังนั้น วัดกับบ้านต้องช่วยกัน บ้านช่วยวัด วัดช่วยบ้าน ต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และร่วมกันตรวจสอบการใช้ที่ธรณีสงฆ์ให้เกิดประโยชน์ตามเจตนารมณ์ของที่ธรณีสงฆ์

ด้านการเงิน (อารักขสัมปทา) การอาศัยวัดอยู่ จะต้องช่วยกัน ไม่ให้ผู้ให้เช่าต่อหรือนำไปทำเกี่ยวกับอบายมุข ซึ่งเจตนาของวัดต้องการให้คนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยได้มีที่อยู่ กรณีการดูแลการเงินของวัดขึ้นอยู่กับคณะกรรมการของวัด และต้องโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ วัดต้องบอกว่ามีเป้าหมายในการใช้เงินอย่างไร การเช่าที่หน้าจะมีสัญญาเพื่อป้องกันการซื้อสิทธิ วัดนิยมทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการบุกรุกที่ดิน หรือกรณีที่ที่ดินมีราคาขึ้นมากก็นำไปขายสิทธิครอบครองเพื่อประโยชน์อย่างอื่น จึงต้องมีกฎหมายเข้ามาดูแล การจัดสรรเงินวัดต้องใช้หลักธรรมมาภิบาลในการบริหารจัดการการเงินวัด ต้องเพิ่มความรู้ ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วม วัดกับบ้านต้องช่วยกัน บ้านช่วยวัด วัดช่วยบ้าน ในการช่วยจัดการการศึกษา การเผยแผ่ สาธารณูปโภค การสาธารณะสงเคราะห์ วัดสามารถจัดสรรทำบุญซึ่งบุคคลได้ ดังนั้น เงินที่ได้จากการเช่าที่ธรณีสงฆ์ จะต้องนำมาส่งเสริม จัดการศึกษา การเผยแผ่ สาธารณูปโภค การสาธารณะสงเคราะห์

ด้านวัสดุอุปกรณ์ (กัลยาณมิตตตา) พบว่า การมีกฎ กำหนดเกณฑ์ กติกา ในการเช่าที่ธรณีสงฆ์ คณะสงฆ์ควรตั้งคณะกรรมการในการให้เจ้าอาวาสปฏิบัติตาม เช่น การมีส่วนร่วม ผู้เช่าจะ ไม่ค่อยมีส่วนร่วมคนที่มีส่วนร่วมจะเป็นคณะกรรมการ วัดจะทำอะไรได้บ้างในการพัฒนา พระและ คณะกรรมการวัด ใช้กฎหมายในการแก้ปัญหา ผู้เช่าอาศัยต้องมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ในที่ธรณีสงฆ์

สงฆ์ ให้เป็นไปตามกฎกติกา ควรมีการกันเขตจัดผลประโยชน์วัด การกำหนดคุณสมบัติของไวยาวัจกร เจ้าอาวาส ตามเกณฑ์ของเถระสมาคม การกำหนดคุณสมบัติไวยาวัจกร ๑๐ ข้อ ตามกฎมหาเถรสมาคม ในการช่วยเจ้าอาวาส อาจตั้งหลายคนได้ เป็นไปในแนวทางเดียวกับพระ ในการช่วยพระช่วยวัดในส่วนของกิจกรรมที่พระไม่สามารถกระทำได้ น่าจะมีไวยาวัจกรที่เป็นนักกฎหมายเข้ามาช่วยสำนักงานพุทธ ควรกำหนดให้มีนิติกรประจำสำนักงานพุทธทุกจังหวัด การสร้างปัญญา (ให้เขามีความรู้) ศีล (การเคารพกติกากติกา) สมาธิ (การทำอย่างต่อเนื่อง) เพื่อให้สร้างประโยชน์ตน (ผู้เช่า / อาศัย) ประโยชน์ท่าน (วัด) ประโยชน์ส่วนรวม ระหว่างบ้านกับวัดต้องรู้จักกัน ให้รู้ รัก สามัคคี เพื่อให้เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา โดยการเรียกร่วมมาประชุมปรึกษาหารือตามหลักอภิธานิยธรรม เพื่อชี้แจงว่าวัดจะทำอะไรบ้าง โดยนำหลักอภิธานิยธรรม และหลักสังคหัตถุธรรมในการสร้างความสัมพันธ์ วัดจะต้องมีการสำรวจจริงวัดทุกปี ๓ ปี กี่ว่กันไปเพื่อแสดงสิทธิให้รู้ว่าเป็นที่ธรณีสงฆ์กัน การบุกรุกที่ธรณีสงฆ์ ดังนั้น ควรพัฒนาคน การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด ชุมชน ใช้กฎหมายในการแก้ปัญหา

ด้านการจัดการ (สมชีวิตา) พบว่า บุคลากรวัดขาดความรู้เกี่ยวกับกฎหมายในที่ธรณีสงฆ์ ทำให้มีปัญหาเกิดการฟ้องร้องระหว่างเจ้าอาวาส ไวยาวัจกร วัดกับผู้อาศัยที่ธรณีสงฆ์ เมื่อมีการฟ้องร้องวัดต้องซื้อที่ธรณีสงฆ์คืนจากผู้อยู่อาศัยในมูลค่าที่สูงกว่าที่ผู้อยู่อาศัยจ่ายวัด ผู้ครอบครองที่ธรณีสงฆ์คนเก่าที่ล้มหายตายจากไปแล้ว พอคนใหม่เข้ามาครอบครองจะไม่มีการประนีประนอม เช่น กรณีที่ค้างค่าเช่าที่ธรณีสงฆ์ ๑๐ ปี เจ้าอาวาสลดให้เหลือ ๕ ปี ซึ่งถือว่าผิดวัตถุประสงค์ของที่ธรณีสงฆ์ที่ระบุว่าผลประโยชน์ที่เกิดจากการเช่าที่ธรณีสงฆ์ให้ใช้ประโยชน์เพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ดังนั้นต้องใช้กฎหมายเข้ามาไกล่เกลี่ยกับผู้เช่า / ที่อาศัยที่ธรณีสงฆ์ กรณีมีการเช่าไม่เกิน ๓ ปี เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส แต่ถ้ากรณีเกิน ๓ ปี ต้องใช้กฎหมายเข้ามาดูแลผ่านสำนักงานพระพุทธศาสนา ตามระเบียบการเช่าที่ธรณีสงฆ์ กรณีที่มีการเช่าที่ผูกขาดชั่วลูกชั่วหลาน เพราะวัดมีเมตตา เกรงว่าผู้เช่าจะลำบาก การแต่งตั้งไวยาวัจกรซึ่งต้องอยู่ต้องดูว่าเข้ากับพระและทำงานร่วมกับวัดได้หรือไม่ ต้องมีความชัดเจนในการจะเข้ามาช่วยวัด ต้องส่งเสริมไวยาวัจกรให้มีความรู้ โดยการจัดระบบตั้งแต่การเช่า มีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง วัดมีการวางแผน ดังเช่นคำที่ว่า วัดจะดี มีหลักการ เพราะบ้านช่วยบ้านจะสวຍเพราะวัดตติณิสัย บ้านกับวัดผลัดกันช่วยจึงอวยชัย ถ้าขัดกันก็บรลัยทั้งสองทาง ดังนั้นการจัดระบบภายในจะต้องมีการจัดทำแผน มีการกำหนดกฎเกณฑ์การเช่าที่ พระ ไวยาวัจกร และคณะกรรมการวัดต้องมีความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย ควรมีการจัดสรรที่ธรณีสงฆ์ สามารถติดตามผลได้

๕.๑.๖ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ที่ว่า “เพื่อนำเสนอในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร”

ผลการวิจัยพบว่าการวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร” ที่ผู้วิจัยได้นำหลักธรรมาภิบาลมาพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาล เพื่อการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาล ในการพัฒนาต้องได้รับความร่วมมือจากผู้เข้าผู้อาศัยเพื่อเป็นประโยชน์ในการอยู่ร่วมกัน ผู้เข้า/ผู้อาศัยในที่ธรรมาภิบาลส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่มีความเจริญ จะมีผู้เข้ามาทำการประกอบอาชีพกันอย่างหนาแน่นและอยู่กันมาเป็นระยะเวลายาวนานนับหลายสิบปี ช่วยให้ประชาชนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยได้มีที่อยู่อาศัย มีการส่งเสริมให้มีการศึกษาในที่ธรรมาภิบาลโดยมีการเรียนการสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาและบาลีให้กับฆราวาสและพระภิกษุสงฆ์ ส่งผลให้ผู้เข้าผู้อาศัยได้รับผลประโยชน์กับบุตรหลานของตนผู้เข้าผู้อาศัยมีศักยภาพในการอยู่ร่วมกันในสังคม แต่พื้นที่ธรรมาภิบาลยังขาดการปรับปรุงพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐในด้านสาธารณูปการต่อความจำเป็นของชุมชน ดังนั้นจึงมีการตั้งเป็นชุมชนโดยมีตัวแทนของชุมชน การอยู่ในที่ธรรมาภิบาลต้องปฏิบัติตามระเบียบที่ทางวัดกำหนดขึ้น และต้องทำตามกฎของมหาเถรสมาคม โดยผู้เข้าผู้อาศัยได้มีโอกาสมาเข้าวัดในการประพฤติปฏิบัติธรรม และทำกิจกรรมด้านอื่นๆ มีการยอมรับในการปรับปรุงที่ธรรมาภิบาล เพื่อประโยชน์ในการใช้ร่วมกันในชุมชนปัจจุบัน ควรมีการวางแผนติดตามการใช้งบประมาณอย่างเป็นระบบ พระอารามหลวงมีโอกาสจัดหางบประมาณจากภายนอกมาส่งเสริมให้สังคมชุมชนได้รับความสะดวกสบาย ในการทำกิจกรรมส่วนร่วมของระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เนื่องจากค่าเช่ามีราคาถูก และเมื่อมีปัญหาบางอย่างก็ยังได้รับการยกเว้นการผ่อนผันค่าเช่าได้ ผู้เข้าผู้อาศัยก็ถือเป็นผู้ที่ได้บำรุงพระพุทธศาสนา ทำให้ลดช่องว่างทางสังคม ของสถาบันครอบครัว รวมถึงมีการดำเนินการร่วมมือกับภาครัฐใช้สถานที่ธรรมาภิบาล “การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร” ที่ผู้วิจัยได้นำการบริหารงาน 4M และนำหลักทฤษฎีธรรมะมาดัดแปลงมาบูรณาการเพื่อ พัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาล ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งวัด ผู้เข้าอาศัย มีเป้าหมายร่วมกันคือการพัฒนา โดยเจ้าอาวาส หรือผู้แทนผู้นำชุมชน คณะกรรมการวัด มาร่วมกันจัดสรรการพัฒนา ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทุกฝ่ายพึงพอใจและได้ประโยชน์ร่วมกันในการพัฒนาที่ธรรมาภิบาล ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สถานที่มีการพัฒนาให้เจริญและสร้างสรรค์ บุตรหลานปลอดภัย และวัดยังคงเป็นแหล่งเรียนรู้ และที่พึ่งทางใจแก่บุคคลทั่วไป และสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับที่ธรรมาภิบาลได้ อยู่แล้วต้องรักษา อาศัยแล้วต้องเป็นมิตร วัดอยู่ดีชุมชนมีประโยชน์ สร้างสังคมให้อยู่ร่วมกันได้ ซึ่งผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเห็นด้วยกับองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ และสามารถอธิบายรายละเอียดของตัวแบบได้ คือ

ด้านบุคลากร โดยการนำหลัก อุดมฐานสัมปทา มาบูรณาการวางแผนให้ผู้เข้าและคณะกรรมการวัดอย่างเป็นมิตรต่อกัน ร่วมมือกันพัฒนาที่ธรรมาภิบาล ให้เป็นเขตปลอดภัย และเป็นแหล่งเรียนรู้จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มีการติดตามการใช้ที่ธรรมาภิบาลให้อยู่ในขอบเขตของการเช่าที่ธรรมาภิบาล ตามกฎของสำนักพุทธฯ ในการอำนวยความสะดวกให้ความรู้เกี่ยวกับที่ธรรมาภิบาล และ

อำนวยความสะดวกแก่ผู้เช่าที่ / อยู่อาศัย มีความคิดริเริ่มให้ทุกฝ่ายเห็นคุณค่าของการบริหาร สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เพื่อประโยชน์ปัจจุบันและอนาคต

ด้านการเงิน โดยการนำหลักอารักขสัมปทา มาบูรณาการการบริหารการเงินที่ได้จากการให้เช่าที่ให้เกิดประโยชน์และประหยัดที่สุด เพื่อพัฒนาที่ธรณีสงฆ์ ทั้งการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในการจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในที่ธรณีสงฆ์อย่างลงตัวและคุ้มค่า ทั้งวัด ประชาชน หน่วยงานราชการ มีการพัฒนาความรู้ความสามารถของ พระไวยาวัจกร คณะกรรมการวัด มีการชี้แจงวัตถุประสงค์ของการใช้เงินวัด

ด้านวัสดุอุปกรณ์ หมายถึง การนำหลักกัลยาณมิตตตา การก่อสร้างอาคารสถานที่ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม อาคารสถานที่ ที่อยู่ในที่ธรณีสงฆ์ และร่วมกันพัฒนาที่ธรณีสงฆ์ เพื่อให้เป็นสังคมที่ปลอดภัยและเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมะของคนในชุมชน ช่วยกันรักษาผลประโยชน์ทั้งทรัพยากรสภาพแวดล้อมในชุมชนให้น่าอยู่

ด้านการจัดการ โดยการนำหลักสมชีวิตา มาบูรณาการการจัดการชุมชนที่ธรณีสงฆ์ อธิบายได้ว่าพระอารามหลวงอำนวยความสะดวกให้ผู้เช่า ผู้เช่าช่วยรักษาและดูแล และนำค่าเช่าที่ธรณีสงฆ์มาส่งเสริมกิจกรรมการบำรุงศาสนสถาน วัฒนธรรม/ประเพณีชุมชน ส่งเสริมการศึกษา ดูแลสุขอนามัย ส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา บำรุงสาธารณูปโภค ที่ธรณีสงฆ์พื้นที่แหล่งเศรษฐกิจ การพัฒนาต้องพัฒนาทั้งคน วิธีการ กระบวนการคิด เพื่อเปลี่ยนมุมมองวิถีคิดให้ที่ธรณีสงฆ์ สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มในที่อยู่อาศัย อยู่อย่างประหยัดและเกิดประโยชน์ทั้งตนเอง สิ่งแวดล้อม และวัด

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๒.๑ จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ ในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เพื่อการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ ประกอบด้วย ๔ ข้อ ได้แก่ ๑) ด้านบุคคล ๒) ด้านการเงิน ๓) ด้านวัสดุอุปกรณ์ และ ๔) ด้านการจัดการ ในการพัฒนาต้องได้รับความร่วมมือจากผู้เช่าผู้อาศัย เพื่อเป็นประโยชน์ในการอยู่ร่วมกัน ผู้เช่า/ผู้อาศัยในที่ธรณีสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่มีความเจริญ จะมีผู้เข้ามาทำการประกอบอาชีพกันอย่างหนาแน่นและอยู่กันมาเป็นระยะเวลายาวนานนับหลายสิบปี ช่วยให้ประชาชนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยได้มีที่อยู่อาศัย มีการส่งเสริมให้มีการศึกษาในที่ธรณีสงฆ์โดยมีการเรียนการสอนตามหลักสูตรนันทศึกษาและบาลีให้กับฆราวาสและพระภิกษุสงฆ์ ส่งผลให้ผู้เช่าผู้อาศัยได้รับผลประโยชน์กับบุตรหลานของตนผู้เช่าผู้อาศัยมีศักยภาพในการอยู่ร่วมกันในสังคม แต่พื้นที่ธรณีสงฆ์ยังขาดการปรับปรุงพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐในด้านสาธารณูปการต่อความจำเป็นของชุมชน ดังนั้นจึงมีการตั้งเป็นชุมชนโดยมีตัวแทนของชุมชน การอยู่ในที่ธรณีสงฆ์ต้อง

ปฏิบัติตามระเบียบที่ทางวัดกำหนดขึ้น และต้องทำตามกฎของมหาเถรสมาคม โดยผู้เช่าผู้อาศัยได้มีโอกาสมาเข้าวัดในการประพฤติปฏิบัติธรรม และทำกิจกรรมด้านอื่นๆ มีการยอมรับในการปรับปรุงที่ธรณีสงฆ์ เพื่อประโยชน์ในการใช้ร่วมกันในชุมชนปัจจุบัน ควรมีการวางแผนติดตามการใช้งบประมาณอย่างเป็นระบบ พระอารามหลวงมีโอกาสจัดหางบประมาณจากภายนอกมาส่งเสริมให้สังคมชุมชนได้รับความสะดวกสบาย ในการทำกิจกรรมส่วนร่วมของระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เนื่องจากค่าเช่ามีราคาถูก และเมื่อมีปัญหาบางอย่างก็ยังสามารถยกเว้นการผ่อนผันค่าเช่าได้ ผู้เช่าผู้อาศัยก็ถือเป็นผู้ที่ได้บำรุงพระพุทธศาสนา ทำให้ลดช่องว่างทางสังคม ของสถาบันครอบครัว รวมถึงมีการดำเนินการร่วมมือกับภาครัฐใช้สถานที่ธรณีสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **จิตต์วิมล คล้ายสุบรรณ** ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการประกันคุณภาพภายในที่มีประสิทธิผลสำหรับสถานศึกษาขนาดเล็กจังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบตามระบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา แบ่งออกเป็น ๔ ขั้นตอนคือ การวางแผน, การดำเนินงานตามแผน, การติดตามตรวจสอบ, การทบทวน^๑

๑) **ด้านบุคลากร** ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก อภิปรายได้ว่า การพัฒนาเพื่อบริหารที่ธรณีสงฆ์ส่งผลดีต่อผู้เช่าอาศัยในที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวง นอกจากจะมีความใกล้ชิดกับพระบรมพุทธานุศาสน์แล้วยังได้รับความอนุเคราะห์จากทางวัด เมื่อมีบุตรหลานถึงวัยอุปสมบทก็มีโอกาสได้รับการฝึกอบรมจากการเข้ามาบวชในวัดที่ตนเองอยู่ ส่งผลให้บิดามารดาและญาติพี่น้องได้มีโอกาสเข้ามาสู่บริเวณวัดได้รับธรรมะ ได้มาช่วยดูแลวัดได้อย่างใกล้ชิด ซึ่งการเช่าอาศัยในที่ธรณีสงฆ์ถือว่าการอนุเคราะห์ประชาชนให้ได้รับโอกาสในการลดภาระค่าใช้จ่าย เนื่องจากค่าเช่ามีราคาถูก และเมื่อมีปัญหาบางอย่างก็ยังสามารถยกเว้นการผ่อนผันค่าเช่าได้ ผู้เช่าผู้อาศัยก็ถือเป็นผู้ที่ได้บำรุงพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิด เมื่อวัดต้องการความร่วมมือจากประชาชนในชุมชน ก็สามารถเข้ามามีส่วนในการกิจด้านต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ปิยวิทย์ วิภูศิริ** ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการชุมชนที่อยู่อาศัยย่านวัดอนงคาราม ในที่ธรณีสงฆ์วัดกัลยาณมิตรธรรมทาวเวอร์ ” พบว่า ชุมชนที่อยู่อาศัยย่านวัดอนงคารามเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในเขตคลองสาน มีอาณาบริเวณครอบคลุมชุมชนย่อยหลายชุมชนรวมถึงที่ธรณีสงฆ์วัดกัลยาณมิตรธรรมทาวเวอร์ ซึ่งมีชุมชนที่อยู่อาศัยเดิมแต่อดีตจะมีการจัดประโยชน์และทำสัญญาเช่าโดยกรมการศาสนาหรือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติในปัจจุบัน สภาพปัจจุบันระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในชุมชนอยู่ในสภาพดี และมีการจัดตั้งเป็นชุมชนตามระเบียบกรุงเทพมหานคร มีการจัดตั้งชุมชนอย่างเป็นทางการ เป็นการจัดการในเรื่องทรัพยากรที่ดิน ซึ่งมีกรมการศาสนาเป็นผู้มี

^๑จิตต์วิมล คล้ายสุบรรณ, “การพัฒนารูปแบบการประกันคุณภาพภายในที่มีประสิทธิผลสำหรับสถานศึกษาขนาดเล็กจังหวัดสุพรรณบุรี”, **วิทยานิพนธ์ปริญญา ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖).

บทบาทสำคัญในการจัดการ และการจัดการด้านกายภาพ ซึ่งรัฐเป็นผู้จัดการให้เกิดการพัฒนาทั้ง
สาธารณูปโภคและสาธารณูปการทั้งหมด โดยผู้อยู่อาศัยไม่มีส่วนร่วมในการจัดการเลย ต่อมาช่วงหลัง
ปี พ.ศ.๒๕๓๐^๒

๒) **ด้านการเงิน** ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก อภิปรายได้ว่า พระอารามหลวงมีโอกา
สจัดหางบประมาณจากภายนอกมาส่งเสริมให้สังคมชุมชนได้รับความสะดวกสบาย เงินที่ได้รับจากค่าเช่าต่างๆ
การทำบุญของประชาชนทั้งภายในที่ธรณีสงฆ์และประชาชนทั่วไป การชำระเงินเก็บค่าที่ดิน จะเก็บตามสภาพ
ของผู้อยู่อาศัยซึ่งเป็นตามระเบียบของสำนักงานพระพุทธศาสนา ผู้เช่าผู้อาศัยจึงได้รับโอกาสในการใช้
ประโยชน์ ทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต เงินที่หามาได้สามารถเก็บออมทำให้ใช้ชีวิตอยู่อย่างเป็นสุข
รวมถึงรัฐบาล เอกชน ก็นำมาปรับปรุงในส่วนที่มีความจำเป็นด้านการศึกษา ด้านการบำรุงรักษาศาสนสถาน
ด้านกิจกรรมของสงฆ์กับสังคมด้านต่างๆ ที่สงฆ์มีความจำเป็นเข้าไปมีส่วนร่วมของสังคม ชุมชนอื่นๆ ในการ
ทำกิจกรรมส่วนรวมของระดับท้องถิ่นและระดับประเทศตลอดคล้อยกับงานวิจัยของ **ธนา จันทรสม** ได้
วิจัยเรื่อง “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย” วัดมีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยมาแต่อดีตเป็น
เวลายาวนาน ความผูกพันกับวัดเกี่ยวข้องกับบุคคล ชุมชน และสังคมมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ช่วงวัย
แรกและช่วงสุดท้ายของชีวิต พบว่า ๑) วัดโดยส่วนมากยังไม่มีโครงสร้างในการบริหารการเงินของวัดไว้
อย่างเป็นระบบ ๒) การจัดทำรายงานทางการเงินตามมาตรฐานบัญชีของวัดยังไม่มีหลักฐานเด่นชัดว่า
วัดมีการดำเนินการได้อย่างถูกต้อง โดยแม้ว่าวัดจะมีการบันทึกรายรับ-รายจ่าย และจัดทำบัญชีเป็น
ประจำ แต่อาจเป็นบัญชีที่จัดทำขึ้นอย่างง่ายหรือตามความเข้าใจของผู้จัดทำเท่านั้น ยังไม่สอดคล้อง
กับหลักมาตรฐานบัญชีที่รับรองกันโดยทั่วไป รวมถึงยังไม่มีมีการตรวจสอบจากผู้สอบบัญชีรับอนุญาตด้วย
๓) การเผยแพร่ให้สาธารณะรับทราบข้อมูลทางการเงินของวัดยังอยู่ในวงจำกัด และยังขาดการ
รวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบโดยหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ในการกำกับดูแลการบริหารการเงินของ
วัดอย่างเป็นระบบ ๔) วัดยังไม่มีกระบวนการตัดสินใจการลงทุนเพื่อใช้ประโยชน์จากศาสนสมบัติของ
วัดที่มีการจัดทำเขตจัดประโยชน์อย่างเป็นระบบ^๓ **ดวงพร สมสมัย และคณะ** ได้วิจัยเรื่อง “การ
พัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนตามหลักธรรมทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ๔: กรณีศึกษา อำเภอม่วง
สามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความขยันมาก แต่ไม่สามารถรักษา
ทรัพย์และใช้จ่ายอย่างเหมาะสม ประชาชนร้อยละ ๔๙.๓๐ มีรายได้ไม่พอกับรายจ่ายและต้องกู้เงิน
ประชาชนไม่นิยมจดบันทึกรายรับรายจ่าย หลังจากการนำรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตไปใช้

^๒ปิยวิทย์ วิภูศิริ , “การจัดการชุมชนที่อยู่อาศัยย่านวัดอนงคาราม ในที่ธรณีสงฆ์วัดกัลยาณมิตร
วรมหาวิหาร”, **รายงานการวิจัย**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^๓ธนา จันทรสม , “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย” , **รายงานการวิจัย** , (สำนักวิจัย :
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๔๔.

ประชาชนมีหลักธรรม ๔ ด้านเพิ่มขึ้น คือ ขยันหา รักษาทรัพย์ คบคนดีเป็นมิตร และใช้ชีวิตอย่างพอเพียง^๔

๓) **ด้านวัสดุและอุปกรณ์** ซึ่งมีค่าเปลืองอยู่ในระดับมาก อภิปรายได้ว่า การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการปฏิบัติงานก็ทำให้เจ้าอาวาสเข้าใจถึงการดำเนินงานในที่ธรณีสงฆ์ได้อย่างรวดเร็ว การสื่อสารข้อมูลก็เป็นไปตามความเหมาะสมตามสมควร สามารถส่งเสริมเพื่อพัฒนาชุมชนพุทธศาสนิกชน และประชาสัมพันธ์งานอื่นเกี่ยวกับวัดได้ เช่น ด้านการศึกษาก็ถือว่าเป็นสิ่งที่พระอารามหลวงทุกวันต้องส่งเสริมอย่างเต็มความสามารถ ส่งผลให้ผู้เข้าผู้อาศัยได้รับประโยชน์กับบุตรหลานของตนที่ได้รับโอกาสทางการศึกษา เพราะใกล้กับที่พักตนของตนเองทำให้ลดภาระค่าใช้จ่ายต่างๆ ในชีวิตประจำวัน รวมถึงความปลอดภัยในการดูแลบุตรหลาน มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น ทำให้ลดช่องว่างทางสังคมของสถาบันครอบครัว ผู้เข้าผู้อาศัยเมื่ออยู่ในที่ธรณีสงฆ์ก็มีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมกับทางวัดได้มากขึ้น เช่น การอบรมฟังเทศน์ฟังธรรม ทำกิจกรรมตามประเพณีวัฒนธรรม ได้มีโอกาสทำบุญใส่บาตร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **เยาวลักษณ์ พิพัฒน์จำเริญกุล** ได้วิจัยเรื่อง "การพัฒนารูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" ผลการวิจัยสรุปว่า รูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ ได้แก่ ๑) ความสนใจและการเปิดรับ ๒) การสร้างความรู้ ความเข้าใจ ๓) การรวมกลุ่มความสนใจ ๔) การสร้างกิจกรรมเพื่อสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ สำหรับขั้นตอนการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของบ้านม่วงคำได้ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน คือ ๑) ขั้นตอนเล่าประสบการณ์ ๒) แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ๓) สรุปแนวคิด ๔) นำไปใช้ในการนำรูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง^๕

๔) **ด้านการจัดการ** ซึ่งมีค่าเปลืองอยู่ในระดับมากที่สุด อภิปรายได้ว่า การที่พระอารามหลวงบริหารที่ธรณีสงฆ์โดยการบริหารงานของเจ้าอาวาสที่มีสมณศักดิ์ จะมองเห็นถึงวิธีการต่างๆ ในการดำเนินการพัฒนาที่ธรณีสงฆ์ เกิดการร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกง่ายขึ้น จากบารมีที่เจ้าอาวาสท่านดูแลภารกิจในที่ธรณีสงฆ์ ทำให้ภารกิจต่างๆ ที่ต้องประสานงานจากหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ก็ประสบความสำเร็จในหลายๆ ด้าน ในการพัฒนาปรับปรุงแก้ไขในพื้นที่ก็ได้รับความร่วมมือจากประชาชนผู้เข้าอาศัย การที่พระอารามหลวงบริหารที่ธรณีสงฆ์โดยการบริหารงานของเจ้าอาวาสที่มีสมณศักดิ์ จะมองเห็นถึงวิธีการต่างๆ ในการดำเนินการพัฒนาที่ธรณีสงฆ์ เกิดการร่วมมือ

^๔ดวงพร สมสมัย และคณะ, “การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนตามหลักธรรมทฤษฎีมิกัตถประโยชน์ ๔: กรณีศึกษา อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี”, วารสารวิจัย มสธ. สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (SDU Research Journal Humanities and Social Sciences) ISSN 1905 2847 กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๑: ๔๐๘.

^๕ปิยวิทย์ วิภูศิริ, “การจัดการชุมชนที่อยู่อาศัยย่านวัดอนงค์คาราม ในที่ธรณีสงฆ์วัดกัลยาณมิตร วรมหาวิหาร”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

จากหน่วยงานภายนอกง่ายขึ้น จากบารมีที่เจ้าอาวาสดูแลภารกิจในที่ธรณีสงฆ์ ทำให้ภารกิจต่างๆ ที่ต้องประสานงานจากหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ก็ประสบความสำเร็จในหลายๆ ด้าน ในการพัฒนาปรับปรุงการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการปฏิบัติงานก็ทำให้เจ้าอาวาสเข้าใจถึงการดำเนินงานในที่ธรณีสงฆ์ได้อย่างรวดเร็ว การสื่อสารข้อมูลก็เป็นไปตามความเหมาะสมตามสมควร ผู้เข้าอาศัยในที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวง นอกจากจะมีความใกล้ชิดกับพระบวรพุทธศาสนาแล้ว ยังได้รับความอนุเคราะห์จากทางวัด พระอารามหลวงมีโอกาสดำเนินงานจากภายนอกมา ส่งเสริมให้สังคมชุมชนได้รับความสะดวกสบาย เงินที่ได้รับจากค่าเช่าต่างๆ การทำบุญของประชาชน ทั้งภายในที่ธรณีสงฆ์และประชาชนทั่วไป รวมถึงรัฐบาล เอกชน ก็นำมาปรับปรุงในส่วนที่มีความ จำเป็นด้านการศึกษา ด้านการบำรุงรักษา ศาสนสถาน ผู้เข้าอาศัยจึงได้รับโอกาสในการใช้ประโยชน์ ทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต เงินที่หามาได้สามารถเก็บออมทำให้ใช้ชีวิตอยู่อย่างเป็นสุข ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ**ณัฐรัฐ ธนธิตกร** ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียน เอกชนอาชีวศึกษาโดยใช้แนวคิด Balanced Scorecard (BSC)” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารโรงเรียนเอกชนอาชีวศึกษาโดยใช้แนวคิด Balanced Scorecard (BSC) จะต้องมีการบริหาร โดยการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนขององค์ประกอบด้านกระบวนการ (Process) ตั้งแต่การวางแผนกลยุทธ์ การกำหนดมุมมองการจัดทำแผนที่กลยุทธ์การจัดทำ Scorecard การดำเนินการตามแผนกลยุทธ์ และการติดตามประเมินผล เพื่อให้บุคลากรทุกคนรับรู้ รับทราบ และมีความรู้สึกร่วมได้เสียในการ พัฒนาโรงเรียน เพื่อสรุปความเป็นไปได้ของโครงการหรือแผนงานอีกครั้งหากมีทางสำเร็จก็หาทางช่วยให้ประสบความสำเร็จโดยไม่มีการลงโทษหรือตำหนิบุคลากร เพื่อเป็นขวัญกำลังใจได้อีกแนวทางหนึ่ง เป็นการสร้างโอกาสให้เกิดการยอมรับและความต้องการมีส่วนร่วมในการดำเนินการของโรงเรียนมากขึ้น^๖

๕.๒.๒ จากผล การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ การบูรณาการหลัก ทิฐุมิกธรรมกัตถ ประโยชน์ในการพัฒนาการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

๑) ด้านบุคลากร การพัฒนาตามหลัก อุดมฐานสัมปทา ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับปาน กลาง อภิปรายได้ว่าการนำหลักพุทธธรรมในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอาราม หลวงในกรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับมาก ผู้เข้าเห็นว่าการนำหลักพุทธธรรมในการพัฒนารูปแบบการ บริหารที่ธรณีสงฆ์ พระอารามหลวงดูแลที่ธรณีสงฆ์ด้วยการจัดสภาพแวดล้อมอย่างเหมาะสม พระ อารามหลวงดูแลที่ธรณีสงฆ์ให้ผู้เข้า/ผู้อาศัยให้ปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย พระอารามหลวงดูแลที่ ธรณีสงฆ์ด้วยการจัดระบบสาธารณูปโภคให้ผู้เข้า/ผู้อาศัยอย่างเหมาะสม และพระอารามหลวง ดำเนินการดูแลผู้ที่เข้า/ผู้อาศัยในที่ธรณีสงฆ์ให้ปลอดภัยจากผู้ไม่ประสงค์ดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ

^๖ณัฐรัฐ ธนธิตกร, “การพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนเอกชนอาชีวศึกษาโดยใช้แนวคิด Balanced Scorecard (BSC)”, วิทยานิพนธ์ปริญญา ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๙).

พระครูโพธิธรรมานุกุล (บรรเทา ขุดจีน) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาแนวทางการนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน” ผลการวิจัยพบว่า ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา คือ หลักประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง บ้างเรียกว่า หัวใจเศรษฐี อุ อา กะ สะ อาจเรียกสั้นๆว่า ทฤษฎีธัมมิกัตถะ (เนื่องจากอรรถะ แปลว่า ประโยชน์อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีประโยชน์ ซ้ำซ้อนกันสองคำก็ได้) หรืออาจเรียกเต็มๆ ว่า ทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกัธธรรม ๔ หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนามิ ทรัพย์ ยศ เกียรติ ไมตรี เป็นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ คือ ๑) อุภูฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่นขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบการทำงาน เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่อง อันเป็นอุบายในการทำงานนั้นให้สามารถทำได้สำเร็จ๒) อารักขสัมปทาถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ (ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม) เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูล ไม่ให้ถูกลักหรือทำลายไปโดยภัยต่างๆ๓) กัลยาณมิตตตา คบคนดี ไม่คบคนชั่ว อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใดย่อมดำรงตน เจริญ สนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธิตัวถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา และ ๔) สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะไม่ให้อสุรุยสุรายพุ่มพายนักไม่ให้ผิดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้ชีวิตตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา

๒) การพัฒนาตามหลักอารักขสัมปทา ในด้านการเงิน อภิปรายได้ว่า ประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่า การนำหลักพุทธธรรมในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร รูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาล พระอารามหลวงเมื่อได้รับผลประโยชน์จากผู้เช่า/ผู้อาศัยได้ออกใบเสร็จรับเงิน พระอารามหลวงมีสมุดลงทะเบียนอสังหาริมทรัพย์ที่ธรรมาภิบาลเพื่อป้องกันความผิดพลาด พระอารามหลวงเมื่อได้รับที่ดินมามีการดูแลงบบัญชีอย่างถูกต้องตามเนื้อที่จริง พระอารามหลวงให้เช่าที่ดินที่ธรรมาภิบาลในอัตราค่าเช่าที่เหมาะสมโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ทางธุรกิจ มีการนำเทคโนโลยีใหม่มาช่วยในการพัฒนาฐานข้อมูลผู้เช่า หรือ การช่วยวัดประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ของวัด ชุมชนซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ**ณดา จันทรสม** ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย ” วัดมีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยมาแต่อดีตเป็นเวลายาวนาน ความผูกพันกับวัดเกี่ยวข้องกับบุคคล ชุมชน และสังคมมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ช่วงวัยแรกและช่วงสุดท้ายของชีวิต กิจกรรมภายในวัดมีความหลากหลาย ตั้งแต่เพียงเป็นสถานที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ ให้พุทธศาสนิกชนเข้ามาการทำบุญและประกอบศาสนกิจต่างๆ จนถึงความเป็นแหล่งท่องเที่ยว แหล่งนันทนาการ ศูนย์กลางการเรียนรู้ การพัฒนาการสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน กิจกรรมที่มีการดำเนินการในวัดมีความหลากหลาย ได้แก่ การทำบุญทำทาน ในรูปแบบต่างๆ การประกอบพิธีกรรม

ทางศาสนา งานศพ งานบวช งานแต่งงาน งานวันเกิด ฯลฯ การเข้าหาวัดอุ้มงคล การจัดงาน
 นันทนาการในรูปแบบต่าง ๆ (งานวัด) เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วพุทธศาสนิกชนชาวไทยมีบทบาทใน
 การเข้าไปร่วมในการพัฒนา อุปถัมภ์ และบำรุงรักษาวัดในรูปแบบต่างๆ แต่ที่นิยมทำกันอย่างมาก
 โดยเฉพาะในยุคที่ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้ทำให้วิถีชีวิตของคนมีความร่ำรวยมากขึ้น คือ
 การบริจาค ซึ่งมักจะเป็นการบริจาคในรูปของเงินเป็นหลัก โดยพุทธศาสนิกชนทั้งหลายถือการบริจาค
 ทรัพย์เป็นการทำบุญและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

๓) ด้านวัสดุอุปกรณ์ การพัฒนาตามหลักกัลยาณมิตตตา อภิปรายได้ว่า ประชาชนกลุ่ม
 ตัวอย่างมีความคิดเห็นว่า การนำหลักพุทธธรรมในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระ
 อารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เพื่อดำเนินการดูแลพื้นที่ที่ธรรมาภิบาลให้ผู้เข้า/ผู้อาศัยมีความเป็นอยู่ที่
 ปลอดภัย พระอารามหลวงดำเนินการดูแลพื้นที่ที่ธรรมาภิบาลให้ผู้เข้า/ผู้อาศัยทำกิจกรรมตามประเพณีทาง
 พุทธศาสนา ที่ธรรมาภิบาลสามารถพัฒนาเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับที่ดินได้ เนื่องจากที่ธรรมาภิบาลเป็นแหล่ง
 เศรษฐกิจและความเจริญ โดยการนำเงินที่ได้จากการเช่าที่ธรรมาภิบาลซึ่งไม่มากนัก มาบริหารจัดการชุมชน
 ให้น่าอยู่ ส่งเสริมวัด พระพุทธศาสนาให้น่าศรัทธา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **จำอากาศโทสุธา ทอง
 บุตร** ได้วิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธรรมาภิบาลประโยชน์กับการแก้ไขปัญหาสังคมไทย ” พบว่า
 ทฤษฎีธรรมาภิบาลประโยชน์ หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์อันพึง
 ได้รับความจากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริตถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่
 ได้จากการประกอบกิจการนั้นเป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้าผลประโยชน์ที่ได้รับจากการ
 ประกอบกิจการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมี
 แผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน อันมี
 อยู่ ๔ ประการ คือ (๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบการ
 งาน (๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบ
 ธรรม (๓) กัลยาณมิตตตา คบคนดีไม่คบคนชั่ว (๔) สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และ
 ทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์^๗

๔) ด้านการจัดการ การพัฒนาตามหลัก สมชีวิตา ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก
 อภิปรายได้ว่า การนำหลักพุทธธรรมในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวง
 ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก เพราะการนำหลักพุทธธรรมในการพัฒนารูปแบบ
 การบริหารที่ธรรมาภิบาล พระอารามหลวงจัดบุคลากรให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลของผู้เข้า/ผู้
 อาศัยในแต่ละครัวเรือน พระอารามหลวงจัดบุคลากรให้การอบรมสั่งสอนแก่ผู้เข้าและผู้อาศัยให้อยู่

^๗ จำอากาศโทสุธา ทองบุตร, “การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธรรมาภิบาลประโยชน์กับการแก้ไขปัญหา
 สังคมไทย”, **หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาพระพุทธศาสนา (ภาคพิเศษ), (ศูนย์บัณฑิตศึกษา: วิทยาเขต
 นครราชสีมา, ๒๕๕๔).

ร่วมกันอย่างมีศีลธรรมตามหลักพุทธศาสนา พระอารามหลวงจัดเจ้าหน้าที่ เอาใจใส่ ผู้ที่พำนักอาศัยในที่
 ธรณีสงฆ์ และ พระอารามหลวงจัดเจ้าหน้าที่มีความขยันหมั่นเพียรในการดูแลที่ธรณีสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับ
 งานวิจัยของ **นิคม ลนขุนทด** ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารงานวิชาการของคณะเทคโนโลยี
 อุตสาหกรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์” พบว่า สภาพปัญหาการบริหารงานวิชาการของคณะเทคโนโลยี
 อุตสาหกรรมครอบคลุมขอบข่าย ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านการเรียนการสอน ๒) ด้านการส่งเสริมและ
 สนับสนุนทางวิชาการ และ ๓) ด้านการประกันคุณภาพทางวิชาการ สำหรับแนวทางในการพัฒนาการ
 บริหารงานวิชาการของคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรมนั้น ได้กำหนดรูปแบบให้มีการดำเนินงานทั้งใน
 ระดับคณะและในระดับสาขาวิชา ด้วยการมีส่วนร่วมในการบริหารงาน และมีกระบวนการในการ
 บริหารงานวิชาการ ในแต่ละระดับของการมีส่วนร่วม มีขั้นตอนที่ประกอบด้วย การสร้างหรือพัฒนา
 ระบบกลไกในการพัฒนา การระบูกิจกรรมและวิธีการในการพัฒนาแต่ละด้าน ตามมาตรฐานที่กำหนด
 โดยอาศัยแนวคิดของ Balanced Scorecard สำหรับเป็นแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติ และการติดตาม
 ประเมินผลกิจกรรมนั้นๆ ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารงานวิชาการของคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
 มหาวิทยาลัยราชภัฏดำเนินไปอย่างมีคุณภาพและมาตรฐาน^๔

๕.๒.๓ จากผล การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ การนำเสนอในการพัฒนารูปแบบการ บริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร สามารถนำอภิปรายได้ดังนี้

การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ เพื่อการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์
 ในการพัฒนาต้องได้รับความร่วมมือจากผู้เช่าผู้อาศัยเพื่อเป็นประโยชน์ในการอยู่ร่วมกัน ผู้เช่า/ผู้อาศัย
 ในที่ธรณีสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่มีความเจริญ จะมีผู้เข้ามาทำการประกอบอาชีพกันอย่าง
 หนาแน่นและอยู่กันมาเป็นระยะเวลายาวนานนับหลายสิบปี ช่วยให้ประชาชนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยได้มีที่
 อยู่อาศัย มีการส่งเสริมให้มีการศึกษาในที่ธรณีสงฆ์โดยมีการเรียนการสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษา
 ศึกษาและบาลีให้กับฆราวาสและพระภิกษุสงฆ์ ส่งผลให้ผู้เช่าผู้อาศัยได้รับผลประโยชน์กับบุตรหลาน
 ของตนผู้เช่าผู้อาศัยมีศักยภาพในการอยู่ร่วมกันในสังคม แต่พื้นที่ธรณีสงฆ์ยังขาดการปรับปรุงพัฒนา
 จากหน่วยงานของรัฐในด้านสาธารณูปการต่อความจำเป็นของชุมชน ดังนั้นจึงมีการตั้งเป็นชุมชนโดย
 มีตัวแทนของชุมชน การอยู่ในที่ธรณีสงฆ์ต้องปฏิบัติตามระเบียบที่ทางวัดกำหนดขึ้น และต้องทำตาม
 กฎของมหาเถรสมาคม โดยผู้เช่าผู้อาศัยได้มีโอกาสมาเข้าวัดในการประพฤติปฏิบัติธรรม และทำ
 กิจกรรมด้านอื่นๆ มีการยอมรับในการปรับปรุงที่ธรณีสงฆ์ เพื่อประโยชน์ในการใช้ร่วมกันในชุมชน
 ปัจจุบัน ควรมีการวางแผนติดตามการใช้งบประมาณอย่างเป็นระบบ พระอารามหลวงมีโอกาสจัดหา
 งบประมาณจากภายนอกมาส่งเสริมให้สังคมชุมชนได้รับความสะดวกสบาย ในการทำกิจกรรมส่วน
 ร่วมของระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เนื่องจากค่าเช่ามีราคาถูก และเมื่อมีปัญหาบางอย่างก็ยัง
 ได้รับการยกเว้นการผ่อนผันค่าเช่าได้ ผู้เช่าผู้อาศัยก็ถือเป็นผู้ที่ได้บำรุงพระพุทธศาสนา ทำให้ลด

^๔นิคม ลนขุนทด, "การพัฒนาการบริหารงานวิชาการของคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรมมหาวิทยาลัย
 ราชภัฏสุรินทร์", *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต* , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,
 ๒๕๕๑).

ช่องว่างทางสังคมของสถาบันครอบครัว รวมถึงมีการดำเนินการร่วมมือกับภาครัฐใช้สถานที่ธรณีสงฆ์ ในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

๑) **ด้านบุคลากร** อภิปรายได้ว่า ที่ธรณีสงฆ์ สามารถพัฒนาได้ แต่ต้องพัฒนาที่ กระบวนการบริหาร ให้มีความสร้างสรรค์ในการบริหาร ในการอำนวยความสะดวกให้ผู้เช่า/อยู่อาศัย มีความคิดริเริ่ม กล้าที่จะเปลี่ยนแปลง แต่ต้อง ให้ทุกฝ่ายเห็นคุณค่าของการบริหารที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงนั้น เพื่อประโยชน์ปัจจุบันและอนาคต ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ **เยาวลักษณ์ พิพัฒน์จำริญกุล** ได้วิจัยเรื่อง "การพัฒนารูปแบบชุมชนแห่ง การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" ผลการวิจัยสรุปว่า รูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ตาม หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย กระบวนการและขั้นตอนเพื่อนำชุมชนก้าวสู่ชุมชนแห่ง การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ ๑) ความสนใจและการเปิดรับ ๒) การสร้าง ความรู้ ความเข้าใจ ๓) การรวมกลุ่มความสนใจ ๔) การสร้างกิจกรรมเพื่อสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ สำหรับขั้นตอนการพัฒนารูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของบ้าน ม่วงคำได้ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน คือ ๑) ขั้นตอนเล่าประสบการณ์ ๒) แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ๓) สรุปแนวคิด ๔) นำไปใช้ ในการนำรูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ **จิตต์วิมล คล้ายสุบรรณ** การพัฒนารูปแบบการประกันคุณภาพภายในที่มีประสิทธิผลสำหรับสถานศึกษาขนาดเล็กจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า องค์ประกอบตามระบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา แบ่งออกเป็น ๔ ขั้นตอนคือ การวางแผน, การดำเนินงานตามแผน, การติดตามตรวจสอบ, การทบทวน^๔

๒) **ด้านการเงิน** อภิปรายได้ว่า การบริหารที่ธรณีสงฆ์โดยการนำรายได้จากการเช่าที่ ธรณีสงฆ์มาพัฒนาทั้งการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย พัฒนาบุคลากร พัฒนาช่องทางการสื่อสาร และ สามารถประชาสัมพันธ์ระหว่างวัดกับผู้เช่า/อาศัย ในการจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในที่ ธรณีสงฆ์อย่างลงตัวและคุ้มค่า ทั้งวัด ประชาชน หน่วยงานราชการ หน่วยงานธุรกิจที่ร่วมพัฒนา ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ **นิรันดร์ สุธิ์นิรันดร์** ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความ เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของคณะแพทยศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาไทย” พบว่า ๑) ระดับ คุณลักษณะขององค์กรแห่งการเรียนรู้ของคณะแพทยศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาไทย ในระบบย่อย ด้านการเรียนรู้ ด้านองค์กร ด้านคน ด้านความรู้ และด้านเทคโนโลยี ในภาพรวมโดยเฉลี่ยอยู่ใน ระดับมาก ๒) รูปแบบการเสริมสร้างความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ตามคุณลักษณะขององค์กร แห่งการเรียนรู้ของคณะแพทยศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาไทยจากความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า รูปแบบมีเป้าหมายการเสริมสร้างความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่มุ่งสู่ความเป็นเลิศและ ความยั่งยืนขององค์กร ประกอบด้วย องค์ ๕ ระบบย่อย การเสริมสร้าง ๕ ด้าน และกิจกรรมการ

^๔จิตต์วิมล คล้ายสุบรรณ, “การพัฒนารูปแบบการประกันคุณภาพภายในที่มีประสิทธิผลสำหรับ สถานศึกษาขนาดเล็กจังหวัดสุพรรณบุรี”, **วิทยานิพนธ์ปริญญา ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต** , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖).

เสริมสร้าง ๕ ด้านดังนี้ ด้านการเรียนรู้ ด้านองค์การ ด้านคน ด้านความรู้ และด้านเทคโนโลยี ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม/ทีม และองค์การ^{๑๐}

๓) **ด้านวิสตุอุปกรณ์** อภิปรายได้ว่า การช่วยกันดูแลที่ธรณีสงฆ์ให้เป็นชุมชนที่น่าอยู่ ร่วมกันรักษาผลประโยชน์ในชุมชนของตนเอง ทั้งในเรื่องสาธารณูปโภค เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับตนเองและคนในพื้นที่ชุมชนรอบวัด มีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ธรณีสงฆ์ การช่วยกันดูแลที่ธรณีสงฆ์ และมีร่วมกันพัฒนาที่ธรณีสงฆ์ เพื่อให้เป็นสังคมที่ปลอดภัยและเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมะของคนในชุมชน ช่วยกันรักษาผลประโยชน์ทั้งทรัพยากรสภาพแวดล้อมในชุมชนให้น่าอยู่ เมื่อมีโอกาสส่งบุตรหลานเรียนธรรมและร่วมกันบำรุงพระพุทธศาสนา ให้ทุกคนร่วมกันปฏิบัติตามกฎระเบียบของวัด ขณะเดียวกันก็ต้องร่วมตรวจสอบการซื้อ -ขายสิทธิการอยู่อาศัย หรือทำประโยชน์ในที่ธรณีสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ณดา จันทรสม** ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย ” วัดมีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยมาแต่อดีตเป็นเวลายาวนาน ความผูกพันกับวัดเกี่ยวข้องกับบุคคล ชุมชน และสังคมมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ช่วงวัยแรกและช่วงสุดท้ายของชีวิต การบริหารจัดการทางการเงินของวัดควรยึดหลักธรรมาภิบาลหรือการบริหารกิจการที่ดี ในการบริหารจัดการ การศึกษาความสอดคล้องของกฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับที่มีอยู่ พบว่า ยังมีกรอบในการกำกับดูแลที่ขาดแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้ผู้บริหารวัดสามารถที่จะดำเนินการได้สอดคล้องตามหลักธรรมาภิบาล รวมถึงปัญหาอุปสรรคสำคัญของการบริหารจัดการทางการเงินให้สอดคล้องตามหลักธรรมาภิบาล คือ การขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการบริหารจัดการที่ดี และหลักการบริหารการเงินของผู้มีอำนาจหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการภายในวัด

๔) **ด้านการจัดการ** อภิปรายได้ว่า การที่ธรณีสงฆ์ล้วนเป็นพื้นที่แหล่งเศรษฐกิจ การพัฒนาต้องพัฒนาทั้งคน วิธีการ กระบวนการคิด เพื่อเปลี่ยนมุมมองวิธีคิดให้ที่ธรณีสงฆ์มีมูลค่ามากกว่าที่เป็นอยู่ แต่ขณะเดียวกันก็ต้องเน้นผู้ที่อยู่มาดั้งเดิมและขาดแคลนจริง และสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มในที่อยู่อาศัย การพัฒนาคน เพราะเมื่อคนพัฒนาแล้ว ทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชน สังคม และเป็นการพัฒนาที่ทำให้เกิดผลของการพัฒนาอย่างแท้จริง โดยให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ณดา จันทรสม** ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย ” วัดมีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยมาแต่อดีตเป็นเวลายาวนาน ความผูกพันกับวัดเกี่ยวข้องกับบุคคล ชุมชน และสังคมมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ช่วงวัยแรกและช่วงสุดท้ายของชีวิต กิจกรรมภายในวัดมีความหลากหลาย ตั้งแต่เพียงเป็นสถานที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ ให้

^{๑๐} นรินทร์ สุธิ์นรินทร์, “การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของ คณะแพทยศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาไทย”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต** , (คณะครุศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

พุทธศาสนิกชนเข้ามามีบทบาทในการทำบุญและประกอบศาสนกิจต่าง ๆ จนถึงการเป็นแหล่งท่องเที่ยว แหล่งนันทนาการ ศูนย์กลางการเรียนรู้ การพัฒนาการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน กิจกรรมที่มีการดำเนินการในวัดมีความหลากหลาย ได้แก่ การทำบุญทำทาน ในรูปแบบต่าง ๆ การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา งานศพ งานบวช งานแต่งงาน งานวันเกิด ฯลฯ การเข้าหาวัดถุ่มงคล การจัดงานนันทนาการในรูปแบบต่าง ๆ (งานวัด) เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วพุทธศาสนิกชนชาวไทยมีบทบาทในการเข้าไปร่วมในการพัฒนา อุบัติภูมิ และบำรุงรักษาวัดในรูปแบบต่างๆ แต่ที่นิยมทำกันอย่างมาก โดยเฉพาะในยุคที่ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้ทำให้วิถีชีวิตของคนมีความเร่งรีบมากขึ้น คือ การบริจาค ซึ่งมักจะเป็นการบริจาคในรูปของเงินเป็นหลัก โดยพุทธศาสนิกชนทั้งหลายถือการบริจาทรทรัพย์เป็นการทำบุญและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการวิจัย เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร” ดังนั้น วัด เจ้าอาวาส คณะกรรมการวัด ต้องพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรรมาภิบาลสามารถเข้าถึงประชาชน เพื่อลดช่องว่างและปัญหาระหว่างคนจนที่ไม่มีที่อยู่อาศัย ที่ผู้วิจัยได้นำหลักธรรมมาบูรณาการ เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารงาน เพื่อนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ คือ

๑) ด้านบุคลากร

- ควรดำเนินการโดยมีการประชุมระหว่างวัดกับชุมชนผู้เช่าผู้อาศัย
- ผู้เช่าผู้อาศัยมีการทำกิจกรรมทางศาสนา วัดเป็นผู้ใช้งบประมาณ
- สนับสนุนความร่วมมือและความสัมพันธ์กันในชุมชน

๒) ด้านการเงิน

- การทำข้อมูลอย่างเป็นระบบ
- สนับสนุนผู้ใช้ผู้อาศัยในที่ธรรมาภิบาล เช่น ด้านสาธารณูปโภค

๓) ด้านวัสดุและอุปกรณ์

- ควรดำเนินการโดยการใช้เทคโนโลยีเข้ามาบริหาร
- มีการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ มีผู้รับผิดชอบ
- ส่งเสริมด้านการศึกษาเกี่ยวกับการเทคโนโลยีเพื่อการบริหาร

๔) ด้านการจัดการ

- วัดทำความเข้าใจกับพระอารามหลวง
- ผู้เช่าผู้อาศัยจึงขาดความร่วมมือในการทำตามกฎระเบียบในการอยู่ในที่ธรรมาภิบาล
- ผู้อาศัยรายใหม่เข้ามาเช่าช่วงกับวัดโดยตรง
- การประกอบกิจกรรมทางศาสนาให้กับพระอารามหลวง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ด้านบุคลากร มีการเสวนากิจกรรมทวาศาสนาร่วมกันอย่างใกล้ชิด วัดกับบ้านต้องช่วยกัน บ้านช่วยวัด วัดช่วยบ้าน ต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และร่วมกันตรวจสอบการใช้ที่ธรณีสงฆ์ให้เกิดประโยชน์ตามเจตนารมณ์ของที่ธรณีสงฆ์

ด้านการเงิน มีการออกร่วมกันเพื่อใช้ในชุมชนในยามจำเป็น เงินที่ได้จากการเช่าที่ธรณีสงฆ์ นำมาส่งเสริม จัดการศึกษา การเผยแพร่ สาธารณูปโภค การสาธารณะสงเคราะห์

ด้านวัสดุและอุปกรณ์ ร่วมกันสอดส่องดูแลผู้เช่าผู้อาศัยในที่ธรณีสงฆ์ไม่ให้มีการใช้ที่ธรณีสงฆ์ทำประโยชน์อย่างอื่นหรือเพื่อการพาณิชย์ ใช้หลักสมชีวิตา ใช้หลักการ พัฒนาคน การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด ชุมชน ใช้กฎหมายในการแก้ปัญหา

ด้านการจัดการ การอนุเคราะห์ค่าเช่าในราคาถูกให้กับผู้เช่าผู้อาศัยถือเป็นการช่วยเหลือสังคม ควรพัฒนาคน การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด ชุมชน ใช้กฎหมายในการแก้ปัญหา

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัย เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารที่ธรณีสงฆ์ของพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงวิชาการดังนี้

๑. ควรวิจัยเกี่ยวกับ “รูปแบบการบริหารวัดในสังคมไทย”
๒. ควรวิจัยเกี่ยวกับ “รูปแบบการพัฒนาการบริหารงานคณะสงฆ์ในการสงเคราะห์ประชาชน”
๓. ควรวิจัยเกี่ยวกับ “รูปแบบการมีส่วนร่วมในการบริหารของวัดกับชุมชน”